

VÝCHODORÍMSKA RÍŠA A SASÁNOVSKÁ PERZIA V 6. STOROČÍ POKUS O KOMPARÁCIU VEĽMOCÍ „BIPOLÁRNEHO SVETA“ NESKOREJ ANTIKY

The Eastern Roman Empire and the Sassanid Empire in the 6th Century. A Comparative Study of the Superpowers in the 'Bipolar World' of Late Antiquity

Martin Hurbanič

Abstract: HURBANIČ, Martin. *The Eastern Roman Empire and the Sassanid Empire in the 6th Century. A Comparative Study of the Superpowers in the 'Bipolar World' of Late Antiquity.* The Eastern Roman Empire and its rival the Sassanid Empire were the most developed states in the Late Antiquity. Using the modern terms of the global world, they can be easily described as 'superpowers'. The study characterizes both empires from the typological perspective and, simultaneously, attempts to compare Persian and Late Roman societies. Attention is also paid to the comparison of the potential of conscription in both states, to the function and state of the capitals (Constantinople and Ctesiphon), integrative religious doctrine (Christianity and Zoroastrianism) and to relations between secular powers and priests. The final part of the article discusses mutual borders and different strategic targets of both states.

Key words: *Eastern Roman Empire, Sassanid Empire, Caesar, Shah*

Abstrakt: HURBANIČ, Martin. *Východorímska ríša a Sasánovská Perzia v 6. storočí. Pokus o komparáciu veľmocí „bipolárneho sveta“ neskorej antiky.* Východorímska ríša i jej konkurent Sasánovská perzská ríša predstavovali najvyspelejšie štáty v ére neskorej antiky, ktorým by sme v súlade s dnešnou terminológiou globálneho sveta mohli azda prisúdiť označenie supervelmoci. V predloženej štúdii autor charakterizuje obe ríše z typologického hľadiska a súčasne s tým sa v základných rysoch pokúša o komparáciu perzskej a neskororímskej spoločnosti. Pozornosť taktiež venuje porovnaniu brannej sily oboch štátov, funkcii a postaveniu hlavných miest (Konštantínopol a Ktesifon), integrujúcej náboženskej doktríny (kresťanstvo a zoroastrizmus), ako aj vzťahu svetskej moci a kňazstva. V záverečnej časti si všima spoločné hraničné zóny a odlišné strategické ciele oboch štátov.

Kľúčové slová: *Východorímska ríša, Novoperzská ríša, cisár, šach*

V epoche postupného rozkladu neskoriantického sveta predstavovali Východorímska ríša i jej konkurent – Sasánovská novoperzská ríša dve dominantné politické sily, ktorým by sme v súlade s dnešnou terminológiou globálneho sveta mohli azda prisúdiť označenie supervelmocí.¹

¹ K celkovým vzťahom Východorímskej ríše a Perzie: CHRISTENSEN, Arthur. *L'Iran sous les Sassanides*. Copenhagen 1944, s. 206-257; ПИГУЛЕВСКАЯ, Нина Викторовна. *Византия и Иран на рубеже VI и VII вв.* Москва – Ленинград 1946; HOWARD–JOHNSTON, James. *Two Great Powers in Late Antiquity: A Comparison*. In CAMERON, Averil – CONRAD, Lawrence (eds.). *The Byzantine and Early Islamic Near East 3, States Resources and Armies*. Princeton 1995, s. 157-226; GREATREX, Geoffrey – LIEU, Samuel. *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars. AD 363–628*. London – New York 2002,

Východorímsky cisár i novoperzský šach sa považovali za jediných skutočných mocnárov stojacich na čele dobre organizovaných spoločností, ktoré podľa nich zadržovali tlak necivilizovaného sveta chaosu. Z času na čas, najmä v prípade politickej krízy, zvykli (buď jeden alebo druhý) dočasne opustiť ideu vlastnej výlučnosti a nahradiť ju konceptom vzájomnej rovnocennosti odrážajúcej predstavu bipolárneho sveta.² Obaja panovníci a ich dvory si zväčša ctili zaužívané diplomatické zvyklosti, podporovali pravidelnú výmenu vyslancov a v prevažnej miere prejavovali vôľu dodržiavať uzavreté dohody. Východorímski vzdelanci a literáti oceňovali patriotizmus Peržanov a ich efektívnu vojenskú moc, hoci treba povedať, že výsledný obraz veľkého východného protivníka skôr ovplyvňovali stáročiami zdedené protiklady sveta civilizovaných Rimanov a nekultúrnych barbarov než aktuálna empirická skúsenosť.³

Východorímska ríša a Perzia v 6. storočí

Východorímsku ríšu považoval okolitý svet v 6. storočí ešte stále za *res publicu* – univerzálne cisárstvo Rimanov, hoci jeho vládcovia už dávno nesídlili vo večnom meste. Vládli síce zmenšenému územiu, ku ktorému však aj naďalej patrili rozsiahle oblasti s početným gréckym i latinským obyvateľstvom, ako aj celou plejádou ďalších etník. Na Východe sa rozprestierali od hornatých svahov Arménie až k Sýrii, Palestíne a Egyptu. Na Západe k nim patrili Balkán, veľká časť Itálie, severná Afrika a menší pás východného pobrežia dnešného Španielska. Symbolickým stredom cisárstva bola Malá Ázia, zatiaľ čo hlavným mestom Konštantínopol.⁴

Východorímski cisári kontrolovali približne rozlohou rovnaké územie ako ich východní konkurenti, avšak na rozdiel od nich disponovali ďaleko väčšími ekonomickými zdrojmi. Perzský kráľ vládol síce rozsiahlym, no politicky a administratívne značne nesúrodým oblastiam. Jadro perzského štátu ležalo v tomto období v Mezopotámii, azda najhustejšie obývanom regióne vtedajšieho sveta, ktorému dominovalo veľké množstvo miest. Kolíska perzskej civilizácie, iránska náhorná plošina, zostala okrajovým územím, oddeleným od centra mohutným pohorím Zagros. Na rozdiel od ľudnatej Mezopotámie či Médie bola len veľmi málo obývaná.⁵

s. 135-181; DIGNAS, Beate – WINTER, Engelbert. *Rome and Persia in Late Antiquity. Neighbours and Rivals*. Cambridge 2007; DRIJVERS, Jan Willem. *Rome and the Sasanid Empire: Confrontation and Coexistence*. In ROUSSEAU, Philip – RAITHEL, Jutta (eds.). *A companion to late antiquity*. Chichester 2013, s. 441-454. V našom priestore predstavuje najdostupnejšiu syntézu sasánovských dejín práca českého orientalistu Otakara Klímu (*Sláva a pád starého Iránu*. Praha 1977, s. 132-235).

² Ku konceptu rovnocennosti oboch štátov pozri: GARSŐIAN, Nina. *Byzantium and the Sasanians*. In YARSHARTER, Ehsan (ed.). *The Cambridge History of Iran. The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods, v. III (1)*. Cambridge 2006, s. 577-578, DIGNAS – WINTER, *Rome and Persia*, s. 250-259.

³ MAURICII STRATEGICON, 11.4, ed. George Dennis, trans. Ernst *Gamillscheg*. Wien 1981. K obrazu Peržanov v súdobých gréckych a latinských prameňoch pozri najnovšie: MCDONOUGH, Scott. *Were the Sasanians barbarians? Roman Writers on the 'Empire of the Persians'*. In MATHISEN, Ralph – SHANZER, Danuta (eds.). *Romans, Barbarians and the Transformation of the Roman World*. Surrey 2011, s. 55-65. Rovnako tak DRIJVERS, Jan Willem. *A Roman image of the 'Barbarian' Sasanians*. In MATHISEN, Ralph – SHANZER, Danuta (eds.). *Romans, Barbarians and the Transformation of the Roman World*. Surrey 2011, s. 67-76.

⁴ WHITTOW, Mark. *Making of Orthodox Byzantium 600-1025*. Basingstoke-London 1996, s. 38f; HURBANIĆ, Martin. *Posledná vojna antiky. Avarský útok na Konštantínopol roku 626 v historických súvislostiach* (Byzantinoslavica. Monographiae I). Prešov 2009, s. 15.

⁵ RUBIN, Zeev. *The Sasanid Monarchy*. In CAMERON, Averil – WARD-PERKINS, Bryan – WHITBY, Michael (eds.). *The Cambridge Ancient History, Vol. 14. Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425-600*. Cambridge 2008, s. 638-639.

Panovník a štát

Na prvý pohľad vykazovali obe veľmoci viacero podobných znakov. Disponovali stálymi mocenskými centrami, efektívne fungujúcou diplomaciou, silnou armádu, lojálnym kňazstvom a integrujúcou sa náboženskou doktrínou.

Z hľadiska politického usporiadania predstavovali autokratické monarchie so svetovládnyim poslaním. Ich panovníci zosobňovali svetový poriadok a právo. V teoretickej rovine boli pôvodcami všetkej moci v štáte a od ich priazne závisel blahobyť ich obyvateľov. Považovali sa za neobmedzených vládcov nielen svojich poddaných, ale aj celého zvyšku známeho sveta. Východorímsky cisár vystupoval ako najvyšší nositeľ a obranca kresťanstva a jeho faktická, či len ideálne pojatá prevaha, musela byť za každých okolností zachovaná.⁶ Podobný koncept panovníckej moci uplatňovali aj perzskí králi titulujúci sa ako *šāhān-šāh* (kráľ kráľov), prípadne kráľ štyroch svetových strán. Aj oni sa povyšovali nad všetkými ostatnými panovníkmi a v ich audienčnom sále túto ideu vyjadrovali tri menšie tróny vyhradené panovníkom Turkov, Rimanov a Číňanov.⁷ Ďalším spoločným prvkom bola mystická aureola panovníckej moci, ktorá sa prejavovala najmä v dvorskom ceremonálii.⁸ Zatiaľ čo však perzskí šachovia trvali na svojej božskosti, ich západní konkurenti sa od čias cisára Konštantína Veľkého prestali vyhlasovať za bohov, avšak i naďalej trvali na dodržiavaní predpísaného vládárskeho kultu a posvätnéj úcty.⁹

Vo Východorímskej ríši neexistoval dynastický princíp, takže voľbu panovníka ovplyvňovali viaceré faktory, predovšetkým armáda a vplyvné mocenské zoskupenia na dvore. Cisári sa opierali hlavne o rozsiahly a rozvetvený úradnícky aparát zabezpečujúci výber daní a jeho následné rozdeľovanie armáde a civilnej byrokracii. Tento aparát vykonával svoju činnosť na regionálnej úrovni (provincie, diecézy a prefektúry) a takisto v centre ríše – Konštantínopole.¹⁰

Naproti tomu legitimitu a nástupníctvo perzských šachov zabezpečovala predovšetkým príslušnosť k vládnuceму klanu Sasánovcov po mužskej línii. Vo väčšine prípadov určoval svojho nástupcu aktuálne vládnući kráľ, aj keď existovali výnimky. V záverečnom období sasánovských dejín sa dokonca na trón dostali formou uzurpácie aj príslušníci vysokej aristokracie a v ére postupného rozkladu ríše v prvej polovici 7. storočia dokonca aj ženské príslušníčky sasánovskej

⁶ Pozri v tejto súvislosti TREITINGER, Otto. *Die oströmische Kaiser- und Reichsidee nach ihrer Gestaltung im höfischen Zeremoniell. Vom oströmischen Staats- und Reichsgedanken*. Darmstadt, 1956 K vizuálnej podobe cisárskeho kultu GRABAR, André. *L'Empereur dans l'art byzantin: Recherches sur l'art officiel de l'Empire. d'Orient*. Paris 1936.

⁷ DARYAEE, Touraj. *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*. London, New York, 2009, s. 41.

⁸ Ku kultu perzských kráľov pozri napr.: WIDENGREN, Geo. Iran der große Gegner Roms: Königsgewalt. Feudalismus. Militärwesen. In TEMPORINI, Hildegard – HAASE, Wolfgang. (eds.) *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II.9 1*. Berlin 1976, s. 229-239.

⁹ Perzskí panovníci sasánovskej dynastie sa považovali za bohov, avšak je zrejmé, že rozlišovali medzi rôznymi kategóriami. Do prvej z nich spadali samotní vládcovia a ich predkovia a v druhom prípade ich vzdialení predkovia, teda skutoční bohovia vyššej kategórie. Pozri WIESENHÖFER, Josef. *Ancient Persia from 550 BC to 650 AD*. London, New York 2001, s. 166. Ku christianizácii rímskeho imperiálneho kultu pozri ENSSLIN, Wilhelm. Gottkaiser und Kaiser von Gottes Gnaden. In HUNGER, Herbert (ed.). *Das byzantinische Herrscherbild*. (Wege der Forschung 341). Darmstadt 1975, s. 54-85; najnovšie DAGRON, Gilbert. *Emperor and Priest. The Imperial Office in Byzantium*. Cambridge 2003, s. 127f.

¹⁰ K administratívne a finančnému systému neskororímskej ríše JONES, Arnold H. M. *The Later Roman Empire 284-602: A Social, Economical and Administrative Survey*. Oxford 1964, s. 366-469 a 563-606. Najnovšie BARNISH, Sam – LEE, Dough A. – WHITBY, Michael. Government and Administration. In CAMERON, Averil – WARD-PERKINS, Bryan – WHITBY, Michael. (eds.). *The Cambridge Ancient History. Volume XIV. Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425-600*. Cambridge 2008, s. 164-206.

dynastie. Perzskí králi až do 6. storočia nedisponovali takou účinnou celoštátnou byrokraciou a priamo kontrolovali iba svoje vlastné korunné domény, zatiaľ čo na zostávajúcich územiach prenechali moc viac-menej samostatným klientelským kráľom a miestnej aristokracii. Spoločenská hierarchia a vznešený pôvod predstavovali v Perzii dôležitejší mocenský faktor než držba konkrétneho úradu.¹¹

Postavenie perzského panovníka vo veľkej miere záviselo od jeho autority a vzťahu k tamojším veľmožom, ktorí sa formovali najmä z radov príslušníkov sasánovskej dynastie, miestnych kráľov a členov siedmich starobylých rodov. Príslušníci tejto nobility tvorili radu veľmožov a predstavovali zároveň oporu i obmedzenie kráľovskej moci. Disponovali značnými príjmami, ktoré im plynuli z rozsiahleho pozemkového vlastníctva. Medzi panovníkom a veľmoži neexistovali zákonmi ukotvené vzťahy, z ktorých by vyplývali jasne definované práva i povinnosti oboch strán. Veľká šľachta vždy tvorila základ perzskej armády a po väčšinu obdobia zostávala lojálna voči dynastii. Otázkou zostáva stupeň centralizácie a fungovania byrokratického aparátu v Perzii. Časť historikov vníma sasánovskú ríšu ako centralisticko-byrokratickú už od jej počiatkov.¹² Nepriamo na istý stupeň centralizácie poukazujú veľké finančné zdroje panovníkov, rozsiahla stavebná činnosť, ktorá zahrňovala budovanie pohraničných opevnení, výstavbu nových miest a ich osídľovanie rôznymi etnikami, vrátane početných vojnových zajatcov, budovanie zavlažovacích kanálov a pod.¹³

Na druhej strane odporcovia tejto tézy poukazujú na fakt, že pramene hovoria o istom stupni centralizácie štátu až od druhej polovice 6. storočia. Podľa Z. Rubina sasánovská Perzia do tohto obdobia predstavovala skôr konglomerát viac-menej nezávislých politických útvarov zastrešovaný formálnou autoritou kráľa.¹⁴ Isté je, že z dlhodobého hľadiska perzský vládca dokázal zabezpečiť efektívne vyberanie daní najmä z centrálnych oblastí ríše, presnejšie povedané z rozsiahlych kráľovských majetkov v Mezopotámii a Médii. O existencii byrokratického aparátu v hlavnom meste ríše Ktesifonte, ktorý zodpovedal za výber daní a ďalšie administratívne činnosti, prinášajú informácie až pomerne neskoré arabské zdroje, a to v súvislosti s veľkou daňovou reformou kráľa Husrava I. (531 – 579).¹⁵ Na základe zachovaných správ však nemôžeme jednoznačne určiť, či išlo o fundamentálnu zmenu systému, alebo len o jeho „kozmetické“ úpravy a vylepšenie už existujúcej správy štátu.

¹¹ K systému vlády v Perzii pozri najnovšie WIESENHÖFER, *Ancient Persia*, s. 183-189.

¹² Pozri v tejto súvislosti závery Arthura Christensena v jeho už klasickej práci *L'Iran sous les Sassanides*, s. 97.

¹³ Pozri v tejto súvislosti HOWARD-JOHNSTON, *Two Great Powers*, s. 215; HOWARD-JOHNSTON, James. *State and Society in Late Antique Iran*. In CURTIS, Vesta Sarkhosh – STEWART, Sarah (eds.). *The Idea of Iran*, III. *The Sasanian Era*. London, 2008, s. 124; WHITBY, Michael. *Persian King at War*. In DABROWA, Edward (ed.). *The Roman and Byzantine Army in the East*. Proceedings of a colloquium held at the Jagiellonian University, Kraków in September 1992, s. 254.

¹⁴ RUBIN, *The Sasanid Monarchy*, s. 652-655.

¹⁵ Zásadnú dôležitosť Husravovej reformy pripisuje väčšina autorov. Pozri: CHRISTENSEN, *L'Iran*, s. 363-372; PIGULEVSKAJA, *Vizantija i Iran*, s. 218-226; SCHIPPMANN, Klaus. K.: *Grundzüge der Geschichte des sasanidischen Reiches*. Darmstadt 1990, s. 52-54, 83-86; WIESENHÖFER, *Ancient Persia*, s. 173. Najnovšie syntetické spracovanie pozri RUBIN, Zeev. *The Reforms of Khusro Anūshirwān*. In CAMERON, Averil – CONRAD, Lawrence (eds.). *The Byzantine and Early Islamic Near East 3, States Resources and Armies*. Princeton 1995, s. 227-297. Opačné stanoviská pozri HOWARD-JOHNSTON, *Two Great Powers*, s. 219, 225.

Branná sila veľmoci

Počas častých vzájomných konfrontácií sa obaja panovníci a ich mocenské aparáty spoliehali predovšetkým na výkonnú a efektívnu brannú moc. Východorímska armáda 6. storočia bola mnohonárodnostná a svojim zložením odrážala pestrý etnický charakter neskorej ríše.¹⁶ Skladala sa čiastočne z odvedencov, predovšetkým ale z dobrovoľníkov, ktorí sa nechali zlákať výhodami vojenskej služby. Jej tradičné rozdelenie na pohraničné jednotky (*limitanei*) a elitné poľné armády (*comitatenses*) zostalo i naďalej zachované, zriedkakedy ale v praxi zodpovedalo aktuálnym pomerom.¹⁷ Veľká časť poľných jednotiek bola napríklad rozmiestnená ako posádky v mestách a v pevnostiach, alebo v ich blízkosti, a to hlavne na hraniciach ríše, aby spolu s hraničiarimi posilnili obranu. V pohotovosti a pod priamym velením poľných veliteľov tak zostávalo len veľmi málo jednotiek.¹⁸

Štruktúra perzskej armády bola takisto mnohonárodnostná a takisto v teórii s rovnakým rozdelením na mobilné jednotky a hraničiarov.¹⁹ Spočiatku fungovala na systéme odvodov, ktoré zabezpečovali príslušníci nobility. Perzskí králi mali však k dispozícii stále oddiely, ktoré pripomínali takzvaných *Nesmrteľných*, palácovú gardu ich achamejovských predchodcov.²⁰ V dôsledku reforiem Husrava I. vznikla v druhej polovici 6. storočia stála platená armáda elitných ťažkooodencov, ktorej príslušníci sa zoskupovali predovšetkým z radov nižšej nobility. Tento kráľ tiež rozdelil ríšu na štyri časti a zveril ich ochranu príslušným vrchným veliteľom (*spahbedom*).²¹

Najväčšou silou perzského vojska bola tradične ťažká jazda, ktorú okrem aristokracie tvorili aj elitné kráľovské oddiely. Perzská ľahká jazda nemala takú údernosť, ale jej výhodou bola väčšia pohyblivosť. Tvorili ju väčšinou cudzí nomádi, predovšetkým arabskí spojenci. Aj vo východorímskej armáde tohto obdobia začala zohrávať stále väčšiu úlohu ťažká jazda, ktorá bola jej najúdernejšou časťou.²² Napriek narastajúcemu vplyvu jazdy zostala základom východorímskej armády pechota, ktorá sa aj naďalej vyznačovala pomerne dobrým výcvikom i spoľahlivosťou. Počas boja

¹⁶ K neskororímskej armáde pozri ELTON, Hugh. *Roman Military Forces*. In SABIN Philip – WEES, Hans van – WHITBY, Michael (eds.). *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare II*. Cambridge 2007, s. 301. K štruktúre neskororímskej armády pozri GROSSE, Robert. *Römische Militärgeschichte von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung*. Berlin 1920, s. 272-320; JONES, *Later Roman Empire*, s. 607-686; WHITBY, Michael. *Recruitment in Roman Armies from Justinian to Heraclius*. In CAMERON, Averil – CONRAD, Lawrence (eds.). *The Byzantine and Early Islamic Near East 3, States Resources and Armies*. Princeton 1995, s. 61-124; TREADGOLD, Warren. *Byzantium and its Army 284–1071*. Stanford 1995, s. 14-19, 95-98 HALDON, John. *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*. London 1999, s. 67-69; LEE, Dough. A. *War in Late Antiquity: A Social History*. Malden, Mass. 2007; WHITBY, Michael. *The Army, c. 420–602*. In CAMERON, Averil – WARD-PERKINS, Bryan – WHITBY, Michael. *The Cambridge Ancient History. Volume XIV. Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425–600*. Cambridge 2008, s. 288-314.

¹⁷ Pozri v tejto súvislosti napr. JONES, *The Later Roman Empire*, s. 685-686; WHITBY, *Recruitment*, s. 108, 112, 113.

¹⁸ Všeobecne sa v tomto období predpokladá pre jednotlivé poľné armády počet od 15 000 – 20 000 mužov, v druhej polovici 6. storočia ale skutočné vojenské operácie podstupovalo menšie množstvo vojakov (6 000 – 10 000). K odhadom počtu jednotlivých armád pozri HALDON, *Warfare*, s. 100; ELTON, *Roman Military Forces*, s. 276-278; WHITBY, *Recruitment*, s. 110

¹⁹ K štruktúre perzskej armády pozri CHRISTENSEN, *L'Iran*, s. 130-132; WIDENGREN, *Iran*, s. 279-297; SHAHBAZI, Shapur. *Army, pre-Islamic Iran*. In *Encyclopaedia Iranica* 2, 1986, s. 496-499; DARYAEE, *Sasanian Persia*, s. 45-47.

²⁰ Procopius: *De bello persico* I.14.31, ed. J. Haury und G. Wirth. Leipzig 1962.

²¹ WIDENGREN, *Iran*, s. 298; WIESENHÖFFER, *Ancient Persia*, s. 198.

²² ELTON, *Roman Military Forces*, s. 286-288.

dokázala vytvárať stabilnú defenzívnu líniu a v prípade akútneho ohrozenia sa stať aj útočiskom pre jazdu, ktorá tak mohla preskupiť svoje rady.²³

Peržania rovnako tak disponovali ťažkou pechotou, ktorá sa obvykle nachádzala uprostred bojovej formácie. Svojou kvalitou sa ale východorímskej pechote nemohla vyrovnáť.²⁴ Najslabšou zložkou bola ľahká pechota, ktorá sa skladala z obyčajných roľníkov vyzbrojených kopijou a štítom. Slúžila predovšetkým k stráženiu zásobovacích oddielov a k pomocným prácam počas poľného ťaženia. Okrem toho často pomáhala pri obliehaní miest a pevností protivníka. Túto činnosť ovládali Peržania veľmi dobre, čo priznáva i neznámy autor súdobej východorímskej vojenskej príručky *Strategikon* z konca 6. storočia.²⁵

Celkovo však možno povedať, že napriek rozdielom v štruktúre a organizácii perzská a východorímska armáda dokázali aj na konci 6. storočia zachovať vysokú mieru organizácie, disciplíny i taktickej prípravy. Tamojší velitelia sa pri vedení operácií mohli opierať o vojenské príručky, vychádzajúce z dlhodobej tradície miestneho vedenia vojen.²⁶

Konštantínopol a Ktesifon

Odlíšnosti medzi Perziou a Východorímskou ríšou badať aj v postavení ich hlavných miest. Konštantínopol sa prinajmenšom od konca 4. storočia stal nespochybniteľnou a jedinečnou metropolou Východorímskej ríše. V období Justiniárovej vlády predstavoval skutočné veľkomesto s približne 400 000 obyvateľmi.²⁷ Bol stálym sídlom cisára i najdôležitejšieho z východných patriarchov. Veľká morová epidémia a jej pokračovania v druhej polovici 6. storočia prispeli síce k redukcii obyvateľov, no mesto si aj naďalej podržalo svoj veľmocenský štatút a zohrávalo prvoradú úlohu v strategickej obrane ríše.²⁸

Politická a ekonomická moc Perzie sa naopak nesústreďovala v jednej metropole, ale skôr v rozsiahlej aglomerácii veľkých miest a predmestí centrálnej Mezopotámie po oboch stranách

²³ RANCE, Philip. Battle. In SABIN Philip – WEES, Hans van – WHITBY, Michael (eds.). *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare II*. Cambridge 2007, s. 350-354. K formácii zvanej *fulcum* porovnaj RANCE, Philip. *The Fulcum, the Late Roman and Byzantine Testudo: the Germanization of Roman Infantry Tactics?* In *Greek, Roman and Byzantine Studies*, roč. 44, 2004, s. 265-326.

²⁴ NICOLLE, David. *Sassanian Armies. The Iranian Empire early 3rd to mid-7th Centuries AD*. Montvert, Stockport 1996, s. 24.

²⁵ *Mauricii Strategikon*, XI.1.9-10.

²⁶ K príručkam východorímskej armády porovnaj napr. HALDON, Warfare, s. 34-39; ku kontinuite výcviku východorímskej armády pozri RANCE, Battle, s. 375-378. K perzským vojenským príručkam pozri INOSTRANCEV, Constantin Aleksandrovič. *The Sasanian military theory*. In *Journal of the K. R. Cama Oriental Institute* 7, 1926, s. 7-52.

²⁷ K populačnému vývoju Konštantínopola pozri: JACOBY, David. *La population de Constantinople à l'époque byzantine: un problème de démographie urbaine*. In *Byzantion* roč. 31, 1961, s. 108. V štúdiu je uvedený aj prehľad staršieho bádania. Podobné údaje sa objavujú aj u Cyrila Manga (*Le développement urbain de Constantinople, IVe- VIIe siècles*. Paris 1985, s. 51) a Johanna Kodera (*Der Lebensraum der Byzantiner. Historisch-geographischer Abriss ihres mittelalterlichen Staates im östlichen Mittelmeerraum*. Graz – Wien – Köln 1984, s. 117-118). O niečo viac (500 000) uvádzajú John Tell (*The Grain Supply of the Byzantine Empire*. In *Dumbarton Oaks Papers*, roč. 13, 1959, s. 100) a Bryan Ward-Perkins (*Constantinople, Imperial Capital of the Fifth and Sixth Centuries*. In RIPOLL, G.- GURT, J. M. (eds.). *Sedes regiae, ann. 400-800*. Barcelona 2000, s. 66).

²⁸ K postaveniu Konštantínopola v 6. storočí pozri najnovšie CROKE, Brian. *Justinian's Constantinople*. In MAAS, Michael. (ed.). *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge 2005, s. 60-86. Z najdostupnejších syntéz k jeho vývoju pozri SCHREINER, Peter. *Konstantinopol. Dějiny a historie*. Červený Kostelec 2012 (k vývoju do 6. stor. pozri s. 23-36).

rieky Tigris.²⁹ Najdôležitejšie z nich bolo v gréckych a latinských prameňoch nazývané Ktesifon.³⁰ Je však potrebné dodať, že uvedený termín sa v priebehu parthských a sasánovských dejín vzťahoval prinajmenšom na dve rôzne lokality. Pôvodný Ktesifon bol spočiatku vojenským táborem a neskôr centrom Parthskej ríše. Po nástupe Sasánovcov stratil svoj politický význam, pretože ho zatieleno mesto Veh–Ardašir, rozkladajúce sa na západnom brehu rieky Tigris. Na jeho východnej strane časom vyrástol takzvaný „nový Ktesifon“, ktorý sa nachádzal o niečo južnejšie od pôvodného parthského Ktesifontu. Jeho súčasť zrejme tvorili i dodnes zachované mohutné zvyšky paláca (arabský Tāk–i Kisrá) s obrovskou, 35 metrov vysokou a 50 metrov širokou klenbou.³¹

Na rozdiel od Konštantínopola nebol sasánovský Ktesifon stálym sídlom perzských kráľov, ale len ich zimnou rezidenciou. Hoci išlo o rozsiahle mesto, žili v ňom prevažne obyvatelia iných národností než perzskej, predovšetkým Aramejci, Sýrčania a Arabi. Nenachádzala sa tu žiadna z uctievaných svätých štátom podporovaného náboženstva – zoroastrizmu (zaratuštrizmu). Na dvore perzského kráľa zato mali svoju stálu rezidenciu najvyšší predstavitelia perzských kresťanov a židov.³²

Treba však v tejto súvislosti poznamenať, že na rozdiel od Konštantínopola, ktorého základná topografia je vďaka jeho prímorskej polohe a mestským hradbám dodnes jasne čitateľná, nebol doposiaľ perzský Ktesifon jednoznačne lokalizovaný a to isté platí aj pre celý rad ďalších miest tejto aglomerácie. V priebehu 20. storočia odkryli archeológovia niekoľko rozsiahlych mestských komplexov, ale nie vždy medzi nimi panuje zhoda ohľadne ich stotožnenia s konkrétnym mestom známym z písomných prameňov.³³

Zoroastrizmus a kresťanstvo

Perzský šach sa podobne ako východorímsky cisár opieral o kňazstvo s vnútornou hierarchiou. V oboch štátoch zostalo zachované delenie na klerikov a laikov, avšak perzskí kňazi (mágovia) fungovali ako dedičný stav, v ktorom sa hodnosti držali v rámci vyvolených rodín.³⁴ Hlavné náboženstvo v Perzii – zoroastrizmus bolo najrozšírenejšie, ale zďaleka nie jediné, ktoré bolo v krajine povolené. Sasánovskí králi podporovali tento kult a tamojší kňazi radi zdôrazňovali spätosť oltára a trónu. Išlo však skôr o ideál než dlhodobú prax podobne ako v Rímskej či Byzantskej ríši. Čo však je najpodstatnejšie, perzskí panovníci nevyznávali koncept akejsi štátnej cirkvi, ani sa nepovažovali za jej vrchných predstaviteľov.³⁵

²⁹ K tejto aglomerácii porovnaj najnovšie: MOUSTAVI, Ali. – DARYAEE, Touraj. The Sasanian Empire: An Archaeological Survey cc. 220 – A. D. 240. In POTTS, Daniel (ed.). *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East*. Oxford 2012, s. 1079-1085. Porovnaj tiež KRÖGER, Jens. Ctesiphon. In: YARSHATER, Ehsan (ed.). *Encyclopaedia Iranica*. V. 6. Costa Mesa 1993, s. 446-448 a predovšetkým NOVÁK, Mirko. *Herrschaftsform und Stadtbaukunst. Programmatik im mesopotamischen Residenzstadtbau von Agade bis Surra-man-ra'a*. (Schriften zur vorderasiatischen Archäologie, Bd. 7). Saarbrücken 1999, s. 214-229.

³⁰ Časť bádateľov považuje názov mesta za grécky, iní za domáci (babylonsko-perzský). V perzštine sasánovského obdobia sa mesto nazývalo Tēsfon. Je však potrebné dodať, že dnes sa termínom Ktesifon označuje aj celá zmienená aglomerácia. Pozri NOVÁK, Herrschaftsform, s. 214-215.

³¹ MOUSTAVI – DARYAEE, The Sasanian Empire, s. 1081; NOVÁK, Herrschaftsform, s. 223.

³² KRÖGER, Ctesiphon, s. 446-448. WHITBY, Persian King, s. 257.

³³ K prehľadu jednotlivých názorov porovnaj: NOVÁK, Herrschaftsform, s. 223.

³⁴ DUCHESNE–GUILLEMIN, Jacques. Zoroastrian Religion. In YARSHATER, Ehsan (ed.). *The Cambridge History of Iran. The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods, v. III (2)*. Cambridge 2007, s. 904; RUBIN, The Sasanid Monarchy, s. 650. Celkovo ku kňazskému stavu v Perzii DARYAEE, *Sasanian Persia*, s. 43-44.

³⁵ GIGNOUX, Philippe. Church–State Relations in the Sassanian Period. In MEWS, Stuart (ed.). *Religion*

Zoroastrizmus sa opieral o dlhodobú tradíciu, ktorá siahala až k legendárnemu prorokovi Zarathuštrovi (lat. Zoroaster). Podstatou jeho učenia bola viera v Ahuru Mazdu – najvyššieho, nestvoreného a večného Boha – stvoriteľa všetkého Dobra. Spolu s ním existoval jeho protipól, rovnako večný a nestvorený Ahirman – pán temnoty. Oba princípy spolu zvädzajú boj a súčasne vytvárajú dobro i zlo. Na konci vekov tento súboj vyvrcholí posledným súdom a definitívnym víťazstvom dobra.³⁶

Ahura Mazda vytvoril materiálny svet z nekonečného svetla formou ohňa, z ktorého povstali všetky veci. Oheň pre zoroastričov predstavoval odraz pravdy a symbolizoval očistu a cnosť.³⁷ Ohňové chrámy vznikali už v období prvej perzskej dynastie Achamejovcov.³⁸ V prísne hierarchizovanej spoločnosti sasánovského obdobia existovali tri takéto hlavné svätyně. Vojenský stav na čele s kráľom mal svoj hlavný svätostánok na mieste zvanom dnes ako Tach-i-Sulajman (trón Šalamúna) vo východnom Turecku. Po korunovácii bol cieľom slávnostnej návštevy každého perzského kráľa. Ostatné dva reprezentovali kňazstvo a nižšie stupne populácie.³⁹

Zoroastrizmus sa svojou vieroukou značne odlišoval od monoteistického kresťanstva, i napriek existencii celého radu spoločných motívov ako napríklad – počiatku i konca ľudskej civilizácie a epochou posledného súdu. Hoci bol ústredným jednotiacim prvkom perzského obyvateľstva, a to nielen vojenskej elity, ale aj ostatných vrstiev, zostal vo svojej podstate iránskym národným kultom.⁴⁰ Podstata kresťanstva naopak spočívala v univerzálnom hlásaní a neustálom šírení medzi etnicky a sociálne rôznorodým obyvateľstvom. Rovnako veľké rozdiely badať aj v postoji štátnych elít k oficiálnej náboženskej doktríne. Východorímski cisári sa opierali o jednotnú cirkevnú organizáciu a vierouku, ktorú jasne stanovovali cisárske dekréty i rozhodnutia ekumenických a miestnych koncilov. Treba však povedať, že práve z dôvodu precizovania kresťanskej dogmy sa po koncile v Chalkedone roku 451 od hlavného prúdu reprezentovaného Rímom a Konštantínopolom oddelila veľká časť kresťanov vo východných častiach ríše, ktorí po čase vytvorili vlastné opozičné cirkevné štruktúry. Východorímski cisári tak museli rátať s touto silnou opozíciou, ku ktorej sa pridávali aj jazykové a kultúrne odlišnosti Arménov, Syrčanov a egyptských Koptov.⁴¹

Naproti tomu v sasanovskej Perzii vedľa seba existovali viaceré vieroučné prúdy, ktorých predstavitelia odlišne vykladali zoroastrijskú doktrínu.⁴² Tolerancia viacerých prúdov v zoroastrizme

and National Identity. Oxford, 1982, s. 72-82. Porovnaj tiež SCHIPPMANN, *Grundzüge*, s. 92f; WIESENHÖFER, *Ancient Persia*, s. 211f.

³⁶ K náboženskému systému zoroastrizmu pozri: BOYCE, Mary. *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*. London 1979, s. 17. Viacerí autori poukazujú na to, že sasánovské pramene, ktoré demonštrujú spätosť zoroastrizmu s perzským štátom vznikli až na konci sasánovskej éry a niektoré z nich až v čase šírenia islamu. Je teda možné, že takýto vzťah nebol ničím iným než spätnou projekciou ovplyvnenou učením islamu. Pozri GIGNOUX, *Church-State Relations*, s. 22.

³⁷ DUCHESNE-GUILLEMIN, *Zoroastrian Religion*, s. 899.

³⁸ BOYCE, *Zoroastrians*, s. 60 a 63; SCHIPPMANN, *Grundzüge*, s. 99.

³⁹ BOYCE, *Zoroastrians*, s. 123-124. DARYAEE, *Sasanian Persia*, s. 47.

⁴⁰ Podľa Marka Whittowa (*Making of Orthodox Byzantium*, s. 45) bol zoroastrizmus exkluzívnym kultom iránskej nobility. Opačný názor pozri u BOYCE, *Zoroastrians*, s. 138.

⁴¹ K náboženskej situácii vo Východorímskej ríši po roku 451 pozri HURBANIČ, *Posledná vojna antiky*, s. 17-20.

⁴² Dodnes nevyjasnenou a často diskutovanou otázkou zostáva vzťah ortodoxného zoroastrizmu a takzvaného zurvanizmu. Toto učenie vo svojom základe síce vychádzalo z dvoch protikladných princípov dobra (Ahura Mazda) a zla (Ahirman), no tie zastrešovala ich prvotná príčina – najvyšší boh Zurvan. Z pôvodne bytostne nezávislých božstiev sa teda stávajú dvojčky, takže zlo i dobro sú v oveľa bližšom vzťahu a ich jasne zadefinovaný protiklad sa akoby do značnej miery relativizoval a stieral. Ahura Mazda navyše v zurvanizme prestáva byť najvyšším nestvoreným božstvom a jedinou bytostou hodnou uctievania, hoci vykladáci toho učenia aj naďalej trvali na tom, že z neho povstali ostatné stvorené dobré veci. Niektorí

striktno kontrastovala s náboženskými pomermi v kresťanskom Rímskom impériu, pretože oficiálna, teda cisárom podporovaná kresťanská cirkev nedovoľovala odchýlky od zákonne a kánonmi stanoveného vieroučného výkladu. Kresťania s odlišnou interpretáciou dogmy boli v právnej rovine postavení mimo zákon. Z tohto dôvodu sa tieto spoločenstvá stávali vnútornými protivníkmi štátu a cirkvi. Viacerí cisári i samotný klérus sa snažili tieto skupiny postihovať nielen prostredníctvom existujúcej legislatívy, ale aj represívnymi metódami. Rovnakú politiku praktikovali aj voči iným náboženským skupinám zastúpených židovskými obcami a zvyškami pohanov.⁴³

Prenasledovanie iných náboženských komunít občas nariaďovali aj perzskí králi, no len veľmi zriedkavo sa uchyľovali k politike násilnej konverzie. Na druhej strane poslední Sasánovci vyznávali podstatne tolerantnejšiu politiku než východorímski cisári. V háremoch šachov sa nachádzali mnohé manželky i konkubíny, ktoré si uchovali svoju pôvodnú vieru. V Perzii existovali početné kresťanské i židovské obce, ale aj ďalšie náboženské hnutia. Veľký vplyv mali najmä prívrženci manicheizmu, ktorí od zoroastrizmu prebrali základný protiklad medzi dobrom a zlom, avšak v širšom rámci predstavovali novú univerzalistickú vieru ovplyvnenú okrem iného aj kresťanstvom či buddhizmom.⁴⁴

Na sklonku sasánovského obdobia bolo v Perzii popri zoroastrizme najvplyvnejšie práve kresťanstvo. Voči jeho stúpencom zastávali sasánovskí králi spočiatku rezervovaný postoj, pretože ich považovali za akúsi piatu kolónu Rímskej ríše. Roku 410 však perzskí kresťania vytvorili v Perzii samostatnú cirkev. Na konci storočia napokon oficiálne prijali nestoriánstvo, teda z pohľadu rímskej cirkvi neprípustnú vieroučnú odchýlku. Od toho času sa perzskí nestoriáni stali lojálnymi poddanými šacha. Ich záujmy zastupoval miestny katolikos, ktorý mal svoje sídlo priamo na kráľovom dvore v hlavnom meste Ktesifonte.⁴⁵

bádatelia sú presvedčení, že práve zurvanizmus bol v záverečnom období oficiálne podporovaným kultom zo strany sasánovských kráľov. Pozri CHRISTENSEN, *L'Iran*, s. 150-155; BOYCE, *Zoroastrians*, s. 67-70. To by znamenalo, že panovníci sa spolu so svojim kňazstvom fundamentálne odchyľovali od pôvodného zoroastrizmu a v striktnom zmysle slova vyznávali heretické učenie. Časť autorov však poukazuje na fragmentárnosť prameňov, ktorá bráni k zaujatiu jednoznačného stanoviska ohľadom tejto otázky. Pozri napr. SCHIPP MANN, *Grundzüge*, s. 94f. Nevieme, či zurvanizmus predstavoval skutočnú konfesiu s vlastnou kňazskou organizáciou, alebo len špecifický myšlienkový prúd v rámci zoroastrizmu. BOYCE, Mary. Some Reflections on Zurvanism. In *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, roč. 19, 1957, č. 2, s. 308.

⁴³ Rozhodujúcu úlohu v otázke toho, čo v skutočnosti predstavoval ortodoxný výklad kresťanskej viery, samozrejme zohrával cisár. Pozri v tejto súvislosti MICHEL, Die Kaisermacht (v tejto súvislosti najmä s. 56-83). K postoju štátu k heretikom a pohanom v tomto období pozri ROCHOW, Ilse. Zu einigen oppositionellen religiosen Stromungen. In WINKELMANN, Friedhelm – KÖPSTEIN, Helga – DITTEN, Hans – ROCHOW, Use. (eds.). *Byzanz im 7. Jahrhundert. Untersuchungen zur Herausbildung des Feudalismus*. Berlin, 1978, s. 225-288. K židom a samaritánom spomedzi iných napr. DE LANGE, Nicholas. Jews in the Age of Justinian, In MAAS, Michael. (ed.). *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge 2005, s. 410f.

⁴⁴ DARYAEE, *Sasanian Persia*, s. 72-75.

⁴⁵ K postaveniu kresťanov v sasánovskej Perzii pozri: ASMUSSEN, Jes Peter. Christians in Iran. In YARSHARTER, Ehsan. (ed.). *The Cambridge History of Iran. The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods, v. III (1)*. Cambridge 2006, s. 924-948; WIESENHÖFER, *Ancient Persia*, s. 201f.; GARSOĀN, Byzantium and the Sasanians, s. 584-586.

Strategické záujmy a konflikty

Východorímska ríša i Perzia viedli v 6. storočí niekoľko vážnych konfliktov (502 – 505, 527 – 532, 540, 572 – 591, 603 – 628), v ktorých zväčša dominovala snaha vylepšiť si svoju strategickú pozíciu v kľúčových pohraničných oblastiach. K najdôležitejším patrila takzvaná Veľká Arménia, ktorá sa rozkladala pod úbočiami pohoria Kaukaz od Čierneho až ku Kaspickému moru. Išlo o rozsiahle územie, ktoré bolo dôležité zo strategického, ale aj z ekonomického hľadiska. Pretínala ju väčšina hlavných ciest z Malej Ázie na Blízky Východ a zároveň bola akýmsi nárazníkovým pásmom oddeľujúcim rímsko-perzský svet od východoeurópskych a stredoázijských stepí. Nachádzali sa tu významné a bohaté mestá i náleziská nerastných surovín, hlavne zlata. Po viacerých vojách napokon ovládli Arméniu Peržania, ale ich kontrola nebola neobmedzená, pretože museli rátať s vplyvom tamojšej nobility. Hlavným strediskom provincie bolo mesto Dvin. Menšia časť Arménie ležiaca západne od rieky Eufrat však zostala v rukách Východorímskej ríše.⁴⁶

Severne od Arménie sa nachádzala oblasť Zakaukazska so svojim kľúčovým priesmykom Daryal, ktorý bol veľmi dobre opevnený. Práve cez neho hrozilo tak Východorímskej ríši ako aj Perzii najväčšie nebezpečenstvo zo strany rôznych kočovných kmeňov. Ovládnutie tohto priestoru bolo teda prioritným strategickým záujmom oboch veľmocí. So súperenia nakoniec vyšli víťazne Peržania, ktorí navyše od rímskej strany požadovali pravidelné poplatky. Ich konečnú výšku stanovil mier z roku 562, na základe ktorého sa cisár Justinian zaviazal k vyplácaniu každoročného príspevku vo výške 30 000 zlatých, pričom za prvých sedem rokov musel vyplatiť peniaze vopred.⁴⁷ Oficiálne tieto finančné prostriedky slúžili na spoločnú obranu, faktom však zostáva, že perzskí králi ich vnímali ako tribút a v ideologickej rovine za dôkaz svojho nadradeného postavenia.⁴⁸

Peržania tiež ovládali východnú časť Zakaukazska so starými kráľovstvami Iberiou, nazývanou tiež aj Kartli (dn. Gruzínsko) a kaukazskou Albániou (dn. Azerbajdžan a južný Dagestan), avšak aj tu ponechali časť moci miestnym potentátom. Cisári Východorímskej ríše sa naproti tomu snažili udržať vplyv v západnej oblasti Zakaukazska. Sporným územím zostávala dlhodobo Lazika, hornatý kraj rozkladajúci sa v oblasti dnešného západného Gruzínska a Abcházska. Na základe mieru z roku 562 si východorímski cisári podržali kontrolu nad týmto regiónom a zabránili možnému prístupu Peržanov k Čiernemu moru, z ktorého by mohli ohrozovať Konštantínopol.⁴⁹

Veľmi dôležitou oblasťou zostávali priesmyky ležiace na západnom a východnom pobreží Kaspického mora. Držali ich v moci Peržania, ktorým z tejto strany hrozili vpády silných kočovných zoskupení zo severu. Tento priestor najskôr kontrolovali Heftaliti (Bieli Huni), ktorí jedno obdobie dokonca uviedli do poplatnosti aj samotných perzských kráľov. Roku 552 došlo v stredoázijských stepiach k významným politickým zmenám. Mocenskú prevahu nadobudli takzvaní Gök Turci (nebeskí Turci), po tom, čo si podrobili veľkú ríšu Jou-Juan známu z čínskych prameňov a napokon aj samotných Heftalitov. Okolo roku 570 rozšíril veľký Turecký kaganát svoju moc až k severnému pobrežiu Čierneho mora a dostal sa do kontaktu s východorímskou diplomaciou.⁵⁰

⁴⁶ DIGNAS – WINTER, *Rome and Persia*, s. 176f.; HOWARD – JOHNSTON, *Two Great Powers*, s. 191. THOMSON, Robert W. *Armenia in the Fifth and Sixth Century*. In CAMERON, Averil – WARD-PERKINS, Bryan – WHITBY, Michael. *The Cambridge Ancient History. Volume XIV. Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425–600*. Cambridge 2008, s. 662–677.

⁴⁷ MENANDER PROTEKTOR. *Fragmenta*, VI.1, ed. R. C. Blockley, *The History of Menander the Guardsman*, Liverpool 1985. Pozri DIGNAS – WINTER, *Rome and Persia*, s. 138–148.

⁴⁸ RUBIN, Zeev. *The Mediterranean and the Dilemma of the Roman Empire in Late Antiquity*. In *Mediterranean Historical Review*, roč. 1, 1986, s. 41; WHITBY, *Persian King*, s. 244.

⁴⁹ WHITBY, Michael. *The Emperor Maurice and his Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*. Oxford 1988, s. 216, HOWARD–JOHNSTON, *Two Great Powers*, s. 196.

⁵⁰ K vzniku Tureckého kaganátu a prvým kontaktom s Východorímskou ríšou najnovšie pozri SINOR,

Ďalšou mimoriadne strategickou pohraničnou zónou oboch veľmocí bola severná Sýria a Mezopotámia. Považovala sa za akýsi centrálny front, z ktorého by bolo možné ohroziť hlavné mestá oboch štátov. Z tohto dôvodu existovali na oboch stranách hranice viaceré silno opevnené miesta.⁵¹ Najmohutnejšiu pevnosť, Nisibis (dn. Nusaybin, juž. Turecko) kontrolovali od roku 363 Peržania. Rimania sa dlhodobo márne snažili o jej vrátenie až napokon roku 505 nechal cisár Anastasios vybudovať nový oporný bod – Daras zvaný aj ako Anastasiupolis (dn. Oğuz v Turecku). Mohutne opevnená pevnosť vyrástla z malej dediny len 18 kilometrov od Nisibis a 5 kilometrov od perzských hraníc. Táto výstavba bola vážnym porušením mierovej zmluvy z roku 441, avšak Anastasios využil prebiehajúci konflikt s Perziou a dokázal jej výstavbu ukončiť pred podpísaním prímeria, čím vyrovnal strategické rozloženie síl v centrálnej frontovej línii.⁵²

Iným potenciálnym ohniskom konfliktov bolo územie južného Iraku a Sýrie. Obe mocnosti tu priamo so sebou nesusedili a uspokojili sa s istou formou protektorátu nad tamjšími púšťnymi kmeňmi Arabov. Perzská časť hranice bola nepochybne lepšie brániteľná, pretože ju chránil mohutný tok rieky Eufrat. Na druhej strane mali východorímski cisári podstatne sťaženejšiu úlohu než ich konkurenti, pretože museli brániť dlhšiu líniu a nemohli sa opierať o výhody terénu. Nebezpečenstvo útoku z tejto strany vzrástlo ešte viac, keď perzskí šachovia získali kontrolu nad arabskou kmeňovou konfederáciou Lachmovcov. Politická rovnováha sa vyrovnala až za cisára Justiniána, ktorý si zabezpečil vplyv nad konkurenčným zoskupením arabských kmeňov pod vedením ghassánovskej dynastie. Títo Arabi boli kresťanskými monofyzitmi a súperili s properzskými Lachmovcami, ktorí boli pre zmenu prívržencami nestoriánstva.⁵³

Obe mocnosti si navzájom konkurovali aj ekonomicky a zvädzali spolu súboj o ovládnutie tranzitného obchodu z Indického oceánu cez Červené more. Spočiatku mali úspech východorímski cisári, pretože ich spojenci, kresťanskí panovníci Etiópie, rozšírili svoj vplyv až po oblasť dnešného Jemenu. Na konci 6. storočia ich však odtiaľ Peržania vytlačili a napokon zabrali celú južnú Arábiu.⁵⁴

Vo všetkých týchto konfliktoch zohrávali hlavnú úlohu strategické a ekonomické faktory. Samozrejme išlo aj o otázku prestíže, avšak treba povedať, že napriek niektorým výkyvom zostávala rovnováha vtedajšieho sveta až doposiaľ zachovaná. Inými slovami povedané, Východorímska ríša i Perzia nevedli ani v 6. storočí konflikty na život a na smrť za totálneho nasadenia všetkých dostupných síl vrátane ideologickej a náboženskej propagandy. Na začiatku 7. storočia však v tomto smere došlo k zásadnému posunu, ktorý svojim dramatickým rozuzlením predznamenal postupný rozklad neskoriantického sveta a nástup islamu. Aj z tohto dôvodu sa tento záverečný konflikt medzi oboma veľmocami v súčasnosti nazýva poslednou veľkou vojnou antiky (603 – 628).⁵⁵

Denis. The establishment and dissolution of the Türk empire. In SINOR, Denis (ed.). *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Cambridge 2008, s. 285-303 pozri takisto aj HOWARD-JOHNSTON, James. The Sasanian's Strategic Dilemma. In BÖRM, Henning – WIESEHÖFER, Josef. (eds.). *Commutatio et contentio. Studies in the Late Roman, Sasanian, and Early Islamic Near East*. Düsseldorf 2010, s. 46-51.

⁵¹ WHITBY, The Emperor Maurice, s. 199-201.

⁵² CROKE, Brian – CROW James. Procopius and Dara. In *Journal of Roman Studies*, roč. 73, 1983, s. 149-150.

⁵³ K politickým vzťahom arabských federátov k Východorímskej ríši v období Justiniánovej vlády porovnaj predovšetkým SHAHID, Irfan. *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century*. Volume 1, Part I.: Political and Military History. Washington D.C. 1995, s. 61-306. K pohraničnej púštnej zóne porovnaj tiež: DIGNAS, – WINTER, Rome and Persia, s. 169-172; najnovšie CONRAD, Lawrence. The Arabs. In CAMERON, Averil – WARD-PERKINS, Bryan – WHITBY, Michael. *The Cambridge Ancient History. Volume XIV. Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425-600*. Cambridge 2008, s. 678-700.

⁵⁴ DIGNAS – WINTER, Rome and Persia, s. 127-133.

⁵⁵ K poslednej rímsko-perzskej vojne pozri sumárne HURBANIČ, *Posledná vojna antiky*, s. 35-264.

SUMMARY: THE EASTERN ROMAN EMPIRE AND THE SASSANID EMPIRE IN THE 6TH CENTURY. A COMPARATIVE STUDY OF THE SUPERPOWERS IN THE 'BIPOLAR WORLD' OF LATE ANTIQUITY. The study focuses on the position of two most important powers in Late Antiquity, the Eastern Roman Empire and the Sassanid Empire. While similarities between them concerning the concept of political and military power have often been highlighted, especially in the second half of the 7th century, a closer scrutiny reveals substantial differences. On the bases of the proposed comparison, it may be argued that the Eastern Roman Empire was a more centralized state with advanced bureaucracy, the church structure and a mandatory religious doctrine. In Persia, on the other hand, although serious attempts to centralize were made in the second half of the 6th century, the aristocracy still played a major role. Social hierarchy and a distinguished lineage were the most important factors serving as a guarantee for holding office. Considerable differences existed also in religious issues. In the Eastern Roman Empire, the only religion allowed to be practiced by law and in a dogmatically prescribed form was Christianity, the concept supported by the Church. Persian rulers, however, did not subscribe to the concept of the state church; neither did they see themselves as its main representatives. There is evidence of several religious movements, including unorthodox Christian movements such as Monophysitism and Nestorianism, existing in the Sassanid Empire. Major differences were also between the function and status of the capital cities, military structure and strategic military planning.

Doc. Mgr. Martin Hurbanič, PhD.
Katedra všeobecných dejín
Filozofická fakulta Univerzity Komenského Bratislava
Gondova 2, P.O.BOX 32
814 99 Bratislava
martin.hurbanic@uniba.sk